

MASALDAN DEYİME BİR MİTİN METİNLERARASI DÖNÜŞTÜRÜMÜ: ALP KARAKUŞ*

Intertextual Transformation of a Myth From Tale to Idiom: Alp Karakuş

Doç. Dr. Ünsal Yılmaz YEŞİLDAL**

Prof. Dr. Yılmaz YEŞİL***

Dr. Öğr. Üyesi Atıla KARTAL****

ÖZ

Kendisini, kendisi dışındaki diğer varlıkları ve evreni anlayıp anlamlandırmaya çalışan insan muhayyilesinin ürünleri olan mitler inanç temelli yaratımlardır. Bazı araştırmacılar tarafından ilk dini denemeler olarak kabul edilen mitler, bazı araştırmacılar tarafından da insanoğlunun ilk bilimsel çabaları olarak değerlendirilirler. İnanç temelli oluşları nedeniyle arkaikten moderne geçiş sürecinde varlıklarını sürdürmeyi başaramış mitler insanoğlunun gündelik hayatına dair pek çok unsur ve safhada kendilerini gösterirler. Kendisi ve çevresine dair olan biteni yorumlayıp anlamak ve anlatmak isteyen insanoğlu tarihin ilk dönemlerinden beri edebî mahsuller üretmiş; düşüncelerini, duygularını, gözlemlerini ve hayallerini bu ürünler aracılığıyla muhatabına aktarmayı arzulamıştır. Bu aktarım bazen anlık biçimde çağdaşlar arasında olurken bazen de edebî türün içeriği ve fonksiyonuna göre uzun vadeli olarak nesiller arasında gerçekleşmiştir. Hayatın gerçekliği ile edebiyatın gerçekliği şüphesiz ki farklıdır. Halk anlatımları arasında önemli bir yer tutan masallar yaşama dair gerçekliğin dolaylı olarak yansıdığı edebî türlerdir. Bu çalışmanın amacı; Kırgız Türkleri arasında “Kence Bala (Küçük Çocuk/En Küçük Çocuk)” adıyla bilinen masalda geçen ve insanın diz kapağının iç yanındaki oyukluğun ortaya çıkışına dair bir inancı içeren, bu yönüyle de yaratılış miti olarak kabul edilebilecek mitik bir tasavvuru Anadolu ve Anadolu dışındaki Türk masallarındaki yansımalarını metinlerarasılık bağlamında incelemektir. Bu ana amaca ek olarak deyim şekliyle Anadolu sahasında halk arasında varlığını sürdüren mitin deyim anlamı kazanma sürecinde başından geçenlerin de metinlerarasılık bağlamında ele alınması amaçlanmıştır. Çalışma evreninin genişliği konuyla ilgili bir saha çalışması gerçekleştirilmesini mümkün kılmadığı için çalışma, Türk kültürüne ait basılı ve dijital mecralardaki bilimsel eserlerle sınırlı tutulmuştur. Araştırma kapsamında konuyla ilgili anahtar kelimelerle aramalar yapılarak kaynaklara ulaşılmış, elde edilen kaynaklar doküman incelemesine tabi tutulup içerik analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda sözlü ya da yazılı metinlerde kendilerine yaşam alanı bulabilen folklorik unsurların bazılarının halk hafızasındaki yerlerini koruyabildikleri görülmüş, bu durumun metinlerarasılığın sağladığı imkanlarla ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda metinlerarası süreç katılan unsurların farklı ortamlarda yani yeni yaratılarda yeniden kullanıma sokularak sیرadanlaşmaktan ve dolayısıyla da zaman içerisinde unutulup gitmekten kurtulduğu, bir bakıma güncellenerek yeniden mitleştirildiğine dair bilimsel görüşlerin örnekleri de araştırmacıların dikkatine sunulmuştur. Ortak insan aklının genel kabulleri ile motiflerinin ve ait olduğu ulusun yerel kabulleri ile motiflerinin bir arada görülebildiği masallar bu yönleriyle hem evrensel ve hem de millî tarafları olan halk anlatımlardır. Konuyla ilgili olarak insanın diz kapağının iç yanındaki oyukluğun nedenini açıklamaya yönelik yaratılış mitinin kahramanlarından biri de Alp Karakuş (Alpkarakuş) adlı olağanüstü bir kuştur. Olağanüstü kuşlar ve bu kuşların üzerine binip gerçekleştirilen seyahatler hemen hemen dünyanın tüm milletlerinin masallarında görülmektedir. Bu durum masalların evrensellik özellikleri çerçevesinde değerlendirilebilir. Her ne kadar mitin aslı unsuruyla ilgili olmasa da yardımcı unsur olarak olağanüstü kuş ve bu kuşun üzerine binip gerçekleştirilen yolculuklarının örneklerinin bir kısmına da bu çalışmada yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler

Mit, mitoloji, metinlerarasılık, olağanüstü kuşlar, kartal.

ABSTRACT

Myths, which are the products of human imagination that tries to understand and make sense of itself,

-
- * Geliş tarihi: 2 Temmuz 2022 - Kabul tarihi: 7 Aralık 2022
Yeşildal, Ünsal Yılmaz; Yeşil, Yılmaz; Kartal, Atıla. “Masaldan Deyime Bir Mitin Metinlerarası Dönüştürümü: Alp Karakuş” *Milli Folklor* 140 (Kış 2023): 85-94
- ** Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, uyesildal@gmail.com, Antalya/Türkiye, ORCID ID: 0000-0003-3333-1976.
- *** Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, yilmazyesil66@gmail.com, Ankara/Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-8693-0350.
- **** Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, atilakartal@akdeniz.edu.tr, Antalya/Türkiye, ORCID ID: 0000-0002-4706-9940.
-

other beings and the universe, are belief-based creations. Myths, which are accepted by some researchers as the first religious experiments, are also considered as the first scientific efforts of human beings by some other researchers. Myths, which have managed to survive in the transition period from archaic to modern era due to their belief-based nature, show themselves in many elements and stages of the daily life of human beings. Mankind, who wants to interpret, understand and tell what is happening about himself and his environment, has produced literary products since the first periods of history; wished to convey his thoughts, feelings, observations and dreams to his interlocutor through these products. While this transfer was sometimes instantaneously between contemporaries, sometimes it took place between generations over a long period of time, depending on the content and function of the literary genre. The reality of life and the reality of literature are undoubtedly different. Tales, which have an important place among folk narratives, are literary products that reflect the reality of life indirectly. The purpose of this study; to examine the reflections of a mythical concept which mentioned in a tale known as “Kence Bala (The Little Child/The Youngest Child)” among the Kyrgyz Turks, including a belief about the emergence of the hollow on the inner side/underside of the kneecap of the human being, and which can be considered as a creation myth in this respect, in Turkish tales inside and outside of Anatolia in the context of intertextuality. In addition to this main purpose, it is aimed to deal with the myth’s process of becoming an idiom, which continues its existence among the people in the Anatolian field, in the context of intertextuality. Since the wideness of the study universe does not make it possible to carry out a field study on the subject, the study has been limited to scientific works belonging to Turkish culture in printed and digital media. Within the scope of the research, the resources were reached by making searches with the keywords related to the subject, the obtained resources were subjected to document review and content analysis was carried out. As a result of the research, it has been observed that some of the folkloric elements that can find place in oral or written texts can preserve their existence in the public memory, and it has been determined that this situation is related to the possibilities provided by intertextuality. In this context, examples of scientific views that the elements participating in the intertextual process have been re-used in different environments, that is, in new creations, thus saved from becoming ordinary and being forgotten over time, in a sense being updated and remythologized, have been presented to the attention of researchers. The tales, in which the general acceptances and motifs of the common human mind, and the local acceptances and motifs of the nation to which they belong, can be seen together are folk narratives with universal and national aspects. One of the protagonists of the creation myth, which aims to explain the cause of the cavity on the inside/under the kneecap of human, is an extraordinary bird named Alp Karakuş/Alpkarakuş. Extraordinary birds and the travels on these birds are seen in the tales of almost all the nations of the world. This situation can be evaluated within the framework of the universality of tales. Although it is not related to the main element of the myth, the extraordinary bird as an auxiliary element and some of the examples of the journeys made riding this bird will be included in this study.

Keywords

Myth, mythology, intertextuality, extraordinary birds, eagle.

Giriş

Mitler insanlığın en erken dönemlerinde ortaya çıkmış inanç temelli halk anlatıdır. İnançla olan münasebetleri nedeniyle ilk dinî denemeler olarak kabul edilen mitle-
rin günümüzdeki fonksiyonlarından biri de bugünün yani modernin eylemine kutsallık sağlamaktır (Dundes 2006: 63). Mitlerin kendisini, etrafındakileri ve etrafında olup bitenleri anlamaya çalışan insanoğlunun ilk bilimsel çabaları olduğu John Dewey tarafından da vurgulanır.¹ Özkul Çobanoğlu’na göre ilkel bilim ve din mitlerin temelini teşkil eder (Çobanoğlu 2001: 7-8). Dünyadaki milletlerin tamamında mitik anlatılara rastlanır. Bu anlatıların bir kısmı birbirine benzemekte bir kısmı da birbirini çağırıştır-maktadır. Bu durum Rosiere’nin “*Aynı aklı kapasiteye sahip olan bütün milletlerde muhayyile aynı şekilde tezahür eder.*” (Gennep 1917: 284, Sakaoğlu 1992: 11’den) ilkesiyle açıklanabilir. Mitleri *sürerlilik*, *türevler* ve *kullanılarak eskime* teorileri üzere-
rinden açıklayan Gilbert Durand, *türev/türeme* hadisesini açıklarken miti tam olarak bir yerde tutup konumlandırmanın mümkün olmadığına dikkati çeker. Ona göre mitlerin özünde devingenlik vardır. Dolayısıyla da bir mitten durmadan benzerleri üretilir. *Eski-me* hadisesi ise genişletilme/şematize edilme ve içeriğinin zayıflatılması sonucunda meydana gelir. Bu durumlara maruz kalan mit anlamını tam olarak yitirmese de zaman-

la nicel ve nitel bakımdan eskir, hatta bozulur. Bazen sıradanlaşarak yinelenir bazen de yeni bağlamlarda yeni bir anlam kazanır. Bir bakıma Roger Caillois'un dile getirdiği gibi "*kutsal olandan profan² olana*" geçer. Ancak Durand'ın da kaydettiği üzere mitin eskimesi (bozulması) ölmesi anlamına gelmez. Ona göre "*Mit hiçbir zaman kaybolmaz, uykuya dalar, küçülür, ama ebedi bir dönüş, bir yaşama dönüş anı bekler.*" Mitlerin her yerde olduğunu vurgulayan Durand'a göre mitler kesitlere ya da daha küçük anlamlı birimlere (mitbirimler) ayrılabilen bir üstanlatı, uç söylem ve kurucu bir anlatıdır. Her söylemin ve dolayısıyla da her yazınsal ürünün ana kalıbı olan mitlerin varlığını sürdürmesi için yazınsal ortamlara ihtiyaç duyulmaktadır. Konuyla ilgili olarak Jean-Jacques Wunenburger de mitlerin donuk yapılar olmadığına değinir. Mitler biçim ve içerik düzleminde sürekli olarak yenilenirler, döngüsel bir yeniden mitleştirmeye açıktırlar. Devingenlik ve verilerinin yeni alanlara uyarlanma olasılığı mitlerin önemli imkânlarıdır (Caillois, 1974: ?, Wunenburger 1994: 51-52, Durand 1996: 81-107, Durand 1993: 34, Aktulum 2021: 473-484'ten). Kubilay Aktulum kültürün temel unsurlarını canlı tutmanın güncelleme ile mümkün olabileceğini, en etkili güncelleme yolunun da başka yapıtlarda yeniden kullanıma sokulmalarının yani söylemlerarası/metinlerarası bir süreçte katılmalara olduğunu kaydeder. Ona göre folklorik bir ürünün müzeleşmesinin, sıradanlaşmasının ve unutulmasının önüne geçme yollarından birisi metinlerarasılık/söylemlerarasılık sürecine dâhil edilmesidir. Böylece eski dönemlere ilişkin bir yapıt metinlerarası/söylemlerarası bir işleme canlı kalacak ve "*Eski bir yapıttan alıntılanan bir unsurun izleri, yeni bir bağlamda, yeni bir yapıta bir dizi biçimsel ve anlamsal değişikliklerle katılarak herhangi bir ana-metin çeşitlenmesini*" sağlayacaktır. Tabii bunun için öncelikli olarak folklorik ürünlerin metinleşmesi gerekmektedir. Metinleşen ürün metinlerarasılığın daha geniş düzlemde söylemlerarasılığın imkânlarından faydalanıp yeniden biçimlenebilecektir (Aktulum 2013: 9, 34-35; Aktulum 2015: 12-13).

1. Bir Mît ve Masal Kahramanı Olarak Alp Karakuş

Kırgızlar Türkistan bozkırını kendilerine yurt tutmuş kadim bir Türk boyudur. Dolayısıyla çok sayıda mitik inanca sahiptirler. Bu mitlerden biri de Alp Karakuş (Alpkarakuş) adlı olağanüstü kuşa dairedir. Alp Karakuş, Kırgız inanç ve anlatılarında önemli bir yer tutar. Kırgız mitleri tasnif edilirken Alp Karakuş'un müstakil bir yer buluşu bu bağlamda kayda değerdir (Kırgızdar-III 1995: 450-484, Çeribaş 2013: 175'ten). Alpkarakuş ve benzeri olağanüstü kuşlar dünyadaki diğer milletlerin mitolojilerinde de kendilerine yer bulurlar. Mısırlıların Phoenix, İranlıların Simurg, Arapların Anka ya da Züm-rüdünka, Hintlerin Garuda adlı kuşları (Çoruhlu 2011: 153) bu bağlamda ele alınmalıdır. Yine Phoenix'in Yunan mitolojisinde de görüldüğü (Grimal 1991: 351-352, Ögel 2003: 108) burada hatırlatılması gereken bir husustur.³ John Ronald Reuel Tolkien peri masallarında görülen hayvanlardan bahsederken kuşlara ayrı bir ehemmiyet yükler (Tolkien 1999: 9, 24). Elbette ki insanoğlu sadece kuşlara dair mitler yaratmamıştır. Özellikle arkaik dönemde tabiat karşısında çoğu zaman çaresiz kalan insanoğlu kendisinden güçlü gördüğü ve dünyayı paylaştığı etrafındaki diğer hayvanları da çoğu zaman kutsamış, bu kutsama faaliyetleri neticesinde mitler ortaya çıkarmıştır. Kuşlar dışında kurt, ayı, geyik, arslan, kartal ve balık gibi çok sayıda hayvan dünya mitlerinin konusu olmuştur. Özellikle vahşi hayvanların mitlere konu oluşu ilkel insanın zihninde evcil hayvanların insanlar topluluğuna, vahşi hayvanların tanrılar topluluğuna ait kabul edilişleriyle ilgilidir (Bonney 2000: 375). Henüz kendisine bir barınak dahi yapmayı başaramamış, sürdürülebilir beslenme kaynaklarına sahip olmayan arkaik insanın hayvanlar karşısındaki acizliği ortadadır. Bu açıdan bakıldığında hayvanlar arkaik insana göre olağanüstüdür. Hızlı koşabilmekte, keskin koku alabilmekte, yeraltında yaşayabilmekte,

uçabilmekte, yüzebilmekte ve arkaik insanın yapamadığı daha pek çok şeyi yaratılışları gereği yapabilmektedir. Günümüzde bayrak ya da sancaklarda görülen hayvan başlı armalar, hayvanların çeşitli uzuvlarından yapılan nazarlık fonksiyonlu materyaller ve hayvan kaynaklı insan isimleri de bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Çalışmanın çıkış noktasını oluşturan ve insanın diz kapağının iç yanında ki/altındaki oyukluğun sebebinin Alp Karakuş'la ilişkilendirerek açıklayan mit Kırgızlar arasında "*Kence Bala*" adıyla bilinen masalda görülür. Anlatıya göre; babasının rüyasında gördüğü gözlerinden yaş yerine mercan dökülen kuşu bulmak için yola çıkan çocuk, bu kuşu ararken yavrularını ejderhanın elinden kurtardığı Alp Karakuş'un yardımını görür. Alp Karakuş çocuktan yolculuk sırasında yemek için avladığı geyiklerin derilerinden çıkardığı tulumların bin tanesine et, bin tanesine de su koyup sırtına yüklemesini, kendisinin de üzerine binmesini; yolculuk sırasında acıkıp susadığı vakit sağına baktığında bir tulum et, soluna baktığında da bir tulum su vermesini ister. Bir müddet bu şekilde yola devam etseler de yolculuğun sonlarına doğru tulumlar tükenir, et ve su biter. Alp Karakuş sağına dönüp et istediğinde çaresiz kalan çocuk dizinin iç yanından bir parça et kesip karnını doyurması için Alp Karakuş'a verir (Kebekova-Tokombaeva 1978: 83-88; Karadavut 2006: 189-201; Kebekova-Tokombaeva, 2007: 180-187; Özen 2008: 313-320).⁴ Kırgızlar insanoğlunun dizinin iç yanındaki çukurluğu bu olayla ilişkilendirip mitik bir tasavvur ortaya koyarlar.⁵ Masalın Kırgız sahasında pek çok varyantı mevcuttur. "*Sihirli Yüzük*" adlı masalda Alp Karakuş'un yerini Zımzırık yani Simurg kuşu alırken bin tulum et ile bin tulum suyun yerini de kırk tulum et ile kırk tulum su alır (Sabır Uulu 2008: 119-125). Yine "*Alnazar Bakı*" adlı masalda Alnazar Bakı, yavrularını ejderhanın elinden kurtardığı Alpkarakuş'un üstüne binerek yeryüzüne çıkar. Yolculuk öncesinde Alpkarakuş'un yolda yiyip içmek için istediği kırk kaşık su ve kırk tarla kuşunu temin eden Alnazar Bakı yolculuk boyunca Alpkarakuş "*ver*" deyince bir kaşık su ve bir tane kuş verir. Ancak bir zaman sonra su ve kuşlar tükenince Alnazar Bakı baldırından kestiği parçayı et yerine, gözünün birini de su yerine Alpkarakuş'a verir (Doğan 2009: 169-175). "*Er Töştük*" adlı masalda celmogusun peşinden yeraltına inen Töştük, yavrularını ejderhanın elinden kurtardığı Alpkarakuş'un sırtına binip yeryüzüne çıkar. Alpkarakuş yolculuk sırasında yiyip içmek için Töştük'ten kırk tarla kuşu ve su ister. Yolculuk boyunca da "*Bir kaşık su, bir tarla kuşu gelsin (ver).*" diyerek karnını doyurur. Ancak bir zaman sonra su ve et tükenir. Bunun üzerine Er Töştük kendi baldırından bir parça et kesip Alpkarakuş'a verir. Su yerine de keşiğin acısıyla gözlerinden dökülen yaşları Alpkarakuş'a sunar (Er Töştük 1996: 433-445, Yeşildal 2015b: 103-111). "*Kölenin Oğlu ve Zımzırık Kuşu*" adlı masalda da bir kölenin oğlu olan Bekcal, hanın Zımzırık adlı kuşunu aramaya çıkar. Yavrularını ejderhanın elinden kurtardığı karakuşun üstüne binerek Zımzırık kuşunun olduğu yere gelir. Karakuş yolculuk sırasında yiyip içmek için altmış büyük boynuzlu geyik, altmış arhar yani dağ koyunu bulur. Bu hayvanların etlerini parçalayıp deri çuvalara doldurur ve karakuşun üzerine yükler. Yolculuk boyunca karakuşa başını sağa çevirdiğinde et, sola çevirdiğinde su verir. Bir zaman sonra et tükenir. Bunun üzerine Bekcal çaresiz kendi kalçasından bir parça et kesip karakuşa verir (Brudniy-Eşmambetov 2017: 28-32).

Çalışmaya konu olan ve yukarıda değinilen mit kaynaklı anlatıların diğer Türk yurtlarında da karşılıkları tespit edilmektedir. Azerbaycan Türkleri arasında anlatılan "*Melik Mehmed*" (Bayer 2005: 9-22), "*Melikmemmed*" (Yumuşak 2013: 212-225); Güney Azerbaycan (İran) Türkleri arasında bilinen "*Işıqlı Dünya*" (Gülmez 2008: 229-234); Horasan (İran) Türklerine ait "*Anka Kuşu*" (Tulu 2005: 37-43); Başkurtlar arasında anlatılan "*Simurg ile Güzel Kız*" (Milci 2006: 106-108); Kıbrıs Türkleri arasında

bilinen “Zümrüt Halka Kuşu” (Sakaoğlu 1983: 100-112), “Anka Kuşu” (Gökdemir 2008: 491, 552), “Keloğlan”, “Zümrüt Anka Kuşu” (Özokutan 2005: 261-265; 325-330), “Padişahın Elma Ağacı” (Yorgancıoğlu 1998: 31-34, Gökbulut 2010: 512-516’dan); Kırım Tatarları arasında anlatılan “Padişahın Oğlu” (Bakırcı 2010: 408-421), “Korkusuz Küçük Oğlan” (Djamanaklı-Usein 2008: 63-72, Şamlioğlu 2013: 259-265’ten); Nogaylar arasında bilinen “Kamır Batır” (Işık 2010: 316-325); Suriye (Halep) Türkmenleri arasında bilinen “Padişahın Üç Oğlu” (Youssef 2014: 107-109); Tuva Türkleri arasında anlatılan “Ayı Oğlu Iygılak-Kara Möge (Adıg Oğlu Iygılak-Kara Möge)” (Aça 2007: 360-380); Türkmenistan’da bilinen “Memmetcan” (Sümbüllü 2000: 202-219) adlı masallar buna örnek olarak verilebilir. Bu masallarda Alpkarakuş’un yerini genellikle Zümrüdüanka veya Simurg kuşları alır. Bu kuşlar sırtlarına alıp bir yerden başka bir yere götürdükleri masal kahramanlarından, yiyecek-icecekler ve isteme şekli bazen değişse de, genellikle “gak” dediklerinde et, “guk” dediklerinde su isterler. Yiyecek ve içecek bittiğinde kahraman kendi etinden çoğu zaman da bacağından bir parça et keserek kuşu besler. Yukarıda Türk dünyasında tespit edebildiğimiz varyantlarının adlarını verdiğimiz masalların ana çatıları çoğu zaman aynı olmakla birlikte bazı farklılıklar da vardır. Bu farklılıkların çalışmamızla ilgili olanları aşağıda verilmiştir.

I- Olağanüstü kuşun adı/cinsi:

Anka Kuşu, Haan-Hereti, Karakuş, Simurg, Zümrüt Anka Kuşu vb.

II- Olağanüstü kuşu beslemek için kuşa yüklenen yiyecek ve içecekler:

Kırk okka et ve kırk kupa su, kırk parça et ve kırk tulum su, yedi put su ve yedi put et, elli koç ve elli tulum su, kırk toygarın kırk damla kanı, kırk göğsü ve kırk yüreği, kırk tulum et ve kırk tulum su, et ve su, kırk koyun ve kırk küp su, kırk tulum şarap ve kırk tulum davar, kırk kap et ve kırk kap su, kırk kilo et ve kırk litre şarap, dokuz dişi atın etinden yapılan kavurma ve dokuz tulum su, kırk tulum su ve kırk tane davar, ördek vb.

III- Olağanüstü kuşun yiyecek ve içeceği isteme şekli:

“gak-guk”, “ka-ku!”, “yandım-acıktım”, “ak-up”, “lak-luk”, “ak-uk” vb. der. Bazen de başını sağa-sola-yukarı-aşağı çevirerek isteğini dile getirme yolunu seçer.

IV- Yiyecek ve içecek tükendiğinde kahramanın çözüm yolu:

Baldırından bir parça et keser, kalçasından bir parça et keser, bacağından bir parça et keser, budundan bir parça et keser, etinden bir parça keser, ördek yerine borkünü verir vb.

Kırgızlarla birlikte Türk dünyasının farklı coğrafyalarında bilinen bu masalın Anadolu sahasında da çok sayıda benzeri bulunmaktadır. Adana: “Yeraltı Diyarının Kartalı” (Boratav 2016: 96-102), “Zümrüdü Anka Kuşu” (Şimşek 2001: 52-59), “Üç Kardeşler” (Yavuz 2009: 251-253); Adıyaman: “Gırh Altın Bi Hatın” (Korkmaz 2005: ?), “Elma”, “Helal Hamza ile Haram Hamza” (Doğan 2006: 196-198, 212-213); Afyonkarahisar: “Dipsiz Kuyu” (Özçelik 2004: 301-302); Amasya: “Üç Şehzade” (Yavuz 2009: 266-269); Ankara: “Padişahın Oğlu ile Dev” (Tunçbilek 2017: 116-120), “Padişahın Küçük Oğlu” (Ateş 2010: 218-221); Balıkesir: “Padişahın Oğlu”, “Keloğlan”, “Lark Lurk” (Kumartaşhoğlu 2006: 267-270; 379-391; 415-420); Bayburt: “Gül Sinan’a Neyledi Sinan Gül’e Siyaset” (Sakaoğlu 1999: 296-310); Bingöl: “Padişahın Üç Oğlu” (Alay 2005: 184-187; Kayman 2011: 209-212), “Dev ile Küçük Kardeş” (Kayman 2011: 205-208); Burdur: “Dev ile Üç Oğlan” (Dalğar 2010: 108-110); Çorum: “Zümrüdü Anka Kuşu”, “Adsız 12”, “Küçük Cesur Çocuk”, “Ayva Ağacı” (Oğuz-Aydoğan 2004: 59-60; 77-81; 89-91; 108-112); Denizli: “Ayıkulak” (Tuğrul 1969: 309-314), “Masal” (Arslan 2008: 328-329); Gümüşhane-Bayburt: “Melikşah” (Sakaoğlu

2002: 397-404); Elazığ: “*Ateşkâr Oğlan*”, “*Elma Ağacı*”, “*Çini Maçın Padişahı*” (Günay 1975: 300-306; 501-508; 517-520); Erzincan: “*Anka Kuşu*” (Kara 1996: 392-398); Erzurum: “*Guşçi Baba*” (Ayyıldız 2001: 264-267); Eskişehir: “*Aynayı Bulmaya Giden Üç Kardeş*” (Ergun 2014: 81-83); Hatay: “*Keloğlan ile Padişahın Kızı*” (Özkan 2014: 169-173); Iğdır: “*Şüreyye*” (Aydın 2012: 384-387); Isparta: “*Zümrüdü Anka Kuşu*” (Göde 2010: 219-221; Demirbaş 2006: 193-198), “*Dev Masalı*” (Yıldırım 2006: 291-292); Kahramanmaraş: “*Fındık Fıstık Masalı*”, “*Padişahın Yedi Oğlu*”, “*Ayioğlu*” (Erşahin 2011: 346-358; 359-361; 576-582); Karabük: “*Keloğlan Masalı*” (Dağı 2008: 87-94); Kars: “*Üş Gardeş*” (Arslan 2000: 375-381), “*Zümrütanka*” (Çalışkan 2018: 28-36); Kastamonu: “*Uç Gardaş*” (Caferoğlu 1994: 37-41), “*Şah Mehmet*” (Atlı 2011: 298-301), “*Padişah ve Oğulları*” (Akman 2002: 19-21, Atlı 2011: 289-292’den); Konya: “*Kuyu ve Ayı*” (Bekdik 2014: 264-265); Kütahya: “*Aşık Garip Masalı*” (Ölmez 2014: 204-209); Manisa: “*Kahraman Çocuk*” (Tunç 2008: 156-159); Mersin: “*Zümrüdüanka Kuşu*” (Alptekin 2002: 292-297), “*Üç Kardeş*” (Kara 2007: 124-126); Muğla: “*Masal*”, “*Dev Masalı*” (Akyol 2010: 304-305; 531-541), “*Sihirli Meyva*”, “*Zümrüdü Anka*” (Önal 2011: 246-249; 415-419); Niğde: “*Gangan Kuşu*” (Bakırcı 2006: 202-204); Ordu: “*Korkusuz Oğlan*”, “*Yiğit Oğlan*” (Demir 2006: 82-83; 112-116); Samsun: “*Padişahın Üç Oğlu*” (Özdemir 2003: 38-45), “*Zümrüdü Anka Kuşu*” (Sayar 2009: 180-184); Tokat: “*Anga Guşu*” (Sargın 2018: 875-882); Van: “*Vesiyet*”, “*Zümrüdü Anka ile Keçoluk*” (Kasımoğlu 2010: 686-689; 750-752); Yozgat: “*Zümrüdü Anka*” (Aslan 1994: 141-149), “*Padişaan Oolu*” (Öcal 1999: 275-279) adlı masallar buna örnektir.⁶ Bu masalarda da Alpkarakuş’un yerini genellikle Zümrüdüanka ve Simurg kuşları alır. Bu kuşlar sırtlarına alıp bir yerden başka bir yere götördükleri masal kahramanlarından, yiyecek-içecekler ve isteme şekli bazen değişse de, genellikle “*gak*” dediklerinde et, “*guk*” dediklerinde su isterler. Yiyecek ve içecek bittiğinde kahraman kendi etinden çoğu zaman da bacağından bir parça et keserek kuşu besler. Yukarıda Anadolu sahasında tespit edebildiğimiz varyantlarının adlarını verdiğimiz masalların ana çatıları çoğu zaman aynı olmakla birlikte bazı farklılıklar da vardır. Bu farklılıkların çalışmamızla ilgili olanları aşağıda verilmiştir.

I- Olağanüstü kuşun adı/cinsi:

Anka, Angut, alıcı kuş, ak kuş, çalı kuşu, Gangan Kuşu, Garaguş, karga, kartal, kerkenez, leylek, Simurg, tavuş kuşu, Zümrüdüanka, şahin vb.

II- Olağanüstü kuşu beslemek için kuşa yüklenen yiyecek ve içecekler:

Kırk tulum et ve kırk tulum su; on okka et ve on okka süt; kırk ekme ve kırk ölü hayvan; yedi koç kuyruğu ve su; yüz küp et ve yüz küp su; bir çuval toprak ve koyun kuyruğu; kırk deve yükü su ve kırk deve yükü et; kırk küp et ve kırk küp su; kırk koyun ve kırk fiçı şarap; bin batman et ve bin batman su; seksen batman cendek ve seksen batman kuyruk; on okka et ve on okka süt; kırk tuluk su ve kırk kantar et; on batman et ve on batman su; kırk tane besili şişek ve kırk tulum şarap, kırk kilo üzüm ve kırk kilo şarap vb.

III- Olağanüstü kuşun yiyecek ve içeceği isteme şekli:

“*Lak-luk*”, “*gak-guk*”, “*pırt*”, “*cak-cuk*”, “*lark-lurk*”, “*gak-gık*”, “*lak-lık*”, “*çih-ih*”, “*gağ-guğ*” “*ga*”, “*lark-gark*”, “*lup-curk*”, “*gagk-gugk*”, “*lak-lok*”, “*ga-gı*”, “*ga-gi*”, “*ga-gu*”, “*vıg-ıg*”, “*hak-hık*”, “*gurg-curg*”, “*hep-hüp*”, “*dak-duk*”, “*gık-lık*”, “*ka-ki*”, “*luk-lok*”, “*lık-luk*”, “*gıg-vıg*”, “*gak-gık*”, “*hüp-hık*”, “*luk-lık*”, “*lark-lırk*”, “*hub-lüp*”, “*hak-hık*”, “*hap-hup*”, “*hak-huk*”, “*ih-lik*” “*lok-lak*”, “*lih-loh*”, “*gu-ga*”, “*ga-gu*”, “*hah-hıh*”, “*lak-luk*”, “*hık-hık*” vb. der. Bazen de başını sağa-sola çevirerek isteğini dile getirme yolunu seçer.

IV- Yiyecek ve içecek tükendiğinde kahramanın çözüm yolu:

Bacağından bir parça et keser, ayağını keser, sırtından bir parça et keser, bacağına keser, baldırından bir parça et keser, baldırını keser, ayağından bir parça et keser, iki baldırından birer parça et keser, kaba etinden keser, bacağına koparır, bacağına keser, etinden keser, baldırından koparır, budunun bir tarafını keser, kalçasından et keser, bacağından keser, etinden koparır, bacağından bir parça keser, gözyaşını su yerine verir, budundan biraz keser, kolundan bir parça et keser vb.

2. Evrensel Olarak Olağanüstü Kuş

Kırgızlar dışındaki diğer Türk boylarının anlatılarında “*Kence Bala*” masalında izi sürülen yaratılış mitinin kahramanın kendi bedeninden bir parça et kesip olağanüstü kuşu besleme sahnesi görülmektedir. Yine “*olağanüstü kuşun üzerine binip uçma*” motifi de bu anlatılarda sabit kalmıştır. *Olağanüstü kuşun üzerine binip uçma*” motifini barındıran daha pek çok anlatı Türk dünyasında bilinmektedir. Kazak Türklerine ait “*Padişahın Kaybolan Kızı*” (Zhamakina 2009: 358-359); Kazan Tatarlarına ait “*Simurg*”, “*Ak Kurt*”, “*Nurgüzel*” (Gültekin 2013: 488-491, 519-545, 618-625); Kırgız Türklerine ait “*Asan Üsön*” (Yılmaz 1994: 96-101); Nogay Türklerine ait “*Altun Horoz*” (Işık 2010: 402-410); Özbek Türklerine ait “*Adilbek ile Hurrembek*” (Şaçkesen 2010: 642-648), “*Gülkahkah*”, “*Gül Senaber’e Ne Yaptı, Senaber Gül’e Ne Yaptı?*”, “*Zarlık ile Munğlık*”, “*Adilbek ile Hurrembek*” (Baydemir 2013: 587-592, 658-671, 691-693, 880-885) bunlardan bazılarıdır. Folklorik türler kendi kültürel ve toplumsal bağlamlarında ortaya çıkar. Bazı araştırmacılara göre ise bir türün özellikleri iç yasalarla yani evrenselleştirilerek açıklanabilir. Evrenseller, türün evrensel nitelikli değişmezlerine ilişkin yapısal unsurlardır (Grivel 1978: 25-50, Aktulum 2013: 102’den). Bu bağlamda olağanüstü bir kuşun üzerine binip yolculuk yapma hadisesi diğer milletlerin masallarında da karşılık bulur. Danimarkalıların “*Parmak Kız*” (Andersen 1964: 127-143), Fransızların “*Eşek Postu*” (Perrault 1958: 94-114), Tibetlilerin “*Seven Kadınlar Ejderhalar Prensesi*” (Tibet Masalları 2000: 281-288), Rusların “*Kartal Şehzade*” (Azadovski 2002: 69, 74) bu masallara örnek olarak verilebilir.

3. Mitten Masala, Masaldan Deyime Bir Dönüşüm

Vladimir Propp gerçekliğin masallara dolaylı olarak yansıdığını belirtir. Ona göre “Bir kültür, bir din yok olur gider, içerikleriye masala dönüşür.” (Propp 2001: 14). Grimm Kardeşler, Max Lüthi, Arnold Van Gennep, Vesselski gibi isimler de masallar ile mitler arasındaki motif ilişkisine bu bağlamda özellikle dikkat çekerler (Duymaz 1998: 91-92). Çalışmamıza kaynak teşkil eden ve arkaik dönemin izlerini taşıyan “*Kence Bala*” adlı masalda mitik unsurların öne çıkması bu tespitler çerçevesinde değerlendirilmelidir. Arkaikten moderne geçişte mit, masal formunda kendini korumuş lakin işin inanç tarafı (*insanın diz kapağının iç yanındaki/altındaki oyukluk meselesi*) unutulup gitmiştir. Mitik bir inanç kaybolmaya yüz tuttuğu sırada bir masal üzerinden yaşama çabasını sürdürmeyi denemiştir. Mit motifi ilk hâlimden uzaklaşarak masal motifi hâlini almış ve yeni bir bağlamda varlığını sürdürmüştür. Kutsal olandan profan olana geçen mit aslında bir bakıma yeniden mitleştirme sürecinin içerisinde kendisini bulmuştur.

Buraya kadar anlatılanlar insanın *diz kapağının iç yanındaki/altındaki oyukluğun* nedenini açıklayan bir mitin zaman içerisinde unutulmuş masal formunda varlığını sürdürüşü sırasındaki değişiklikleri açıklamaya yöneliktir. Bu bölümde ise “*Bölge Ağızlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*” adlı eserde kaydına rastlanan Isparta (Eğridir)⁷ yöresinde derlenmiş “*Gak deyince et, guk deyince su vermek.*” (2004-I: 314) deyimine dikkat çekilecektir. Deyim halk arasında “*hazırcı, tembel*” insanları ifade etmek için kullanılmakta ve bu yönüyle “*ekmek elden, su gölden*” deyimine benzeşmektedir.

“Kence Bala” anlatısının gerek Anadolu sahasında gerekse de Anadolu sahası dışındaki Türk dünyasında çok sayıda benzeri varken “Gak deyince et, guk deyince su vermek.” deyiminin benzerinin tespit edilememesi dikkatlerden kaçmamaktadır. Halk muhayyilesinin yarattığı ürünlerin “dokusu (texture), metni (text) ve onun çevre ve şartları (context)” göz önüne alınmadan incelenmesinin yaratacağı problemleri ortaya koyan Alan Dundes dokunun içerisinde kafiye ve aliterasyonun yer aldığına dikkat çeker. Ona göre dokuya ait özelliklerin başka bir dile çevrilmesi zordur. Ancak “... serbest yapıya sahip olan halk masalları dil sınırlarını çok daha kolay bir şekilde aşar.” (Dundes 2006: 61) diyen Dundes cevabını aradığımız sorunun cevabını açıkça ortaya koymuştur.

Sonuç

“Kence Bala” anlatısındaki ilk hâliyle insanoğlunun bedeniyle ilgili bir yaratılış miti olarak ortaya çıkan eylem masal formunda yayılımını sürdürdüğünde yaratılış miti olma özelliğini yitirmiştir. Bu süreçte mitin ilk hâlinde görülen *olağanüstü kuş* ve bu kuşun üzerine binip yolculuk etme hadisesi ise unutulmadan halk muhayyilesinde tutunabilmeyi başarmış hatta Türklerin özellikle İslami dönem edebiyatlarında sıkça görülen bir keramet olan “*yabani hayvanlara hükmetme*” motifi adıyla varlığını sürdürmüştür. Mitin deyme dönüşümü sırasında ise ne insanın *diz kapağının iç yanında-ki/altındaki oyukluktan* ne de *olağanüstü kuş/olağanüstü kuşun üzerine binme/yabani hayvanlara hükmetme* durumlarından en ufak bir iz dahi kalmamıştır. Mitin ilk hâlindeki *olağanüstü kuş* ile üzerine bindirip yardımcı olduğu insan arasında geçen diyaloga dair bir kesit yani “*Gak deyince et, guk deyince su ver!*” ifadesi deyimden kendisi olmuştur. Bu bağlamda Durand’ın tabiriyle eskijen mit anlamını tam olarak yitirmemiş, zamanla nicel ve nitel bakımdan eskimiş hatta bozulmuştur. Kaybolmamış, uykuya dalmış ve bazen de küçülmüştür. Ama ne olursa olsun yılmamış ve ebedi bir dönüş, bir yaşama dönüş anı beklemiştir (Durand 1996: 81-107, Aktulum 2021: 473-484’ten). Mitin yaşama dönüp halk muhayyilesinde tutunmaya çalıştığı ortam ilk anlamından çok uzak olsa da deyim anlam ortamıdır. Bu durum moderniteyle birlikte yaratılışa dair pek çok bilinmezliği çözdüğü için bedenini tanıyan ve artık bir kuşun üzerine binip uçulabileceğine inanmayan insanın Alp Karakuş’un hatırasını yitirmemek adına bulduğu bir çözüm yoludur.

YAZARLARIN KATKI DÜZEYLERİ: Birinci Yazar %55, İkinci Yazar %25, Üçüncü Yazar %20

ETİK KOMİTE ONAYI: Çalışmada etik kurul iznine gerek yoktur.

FİNANSAL DESTEK: Çalışmada finansal destek alınmamıştır.

ÇIKAR ÇATIŞMASI: Çalışmada potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.

NOTLAR

1. Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Malinowski 1998: 99-104; Pettazzoni 2006: 278-290; Chase 1960: 127, Çobanoğlu 2001: 5’ten.
2. kutsal olmayan
3. Alpkarakuş’la ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Çeribaş, 2013: 190-193, Yeşildal, 2015a: 333-346, Yeşildal, 2015b: 81-113.
4. Masalın bir başka varyantında çocuk kalça etinden kesip Alp Kara Kuş’a verir (Şırdakova 2012: 272-279).
5. Masalın orijinal metninde sözlük karşılığı olarak “*dizin iç yanı*” olarak verilen “*takım*” sözcüğü bazı aktarmalarda “*dizin arka tarafı/kalça eti/dizin altı*” olarak kayda geçmiştir. Dolayısıyla mite dönüşen çukurluk da “*dizin arka tarafındaki çukur/iki bacağın arasındaki oyuk/dizin altındaki çukurluk*” olarak kabul edilmiştir (Karadavut 2006: 189-201; Özen 2008: 313-320; Doğan 2009: 233-238; Çeribaş 2013: 191).
6. Daha fazla örnek için bk. Balcı, 2014.
7. İsim 8 Mayıs 1985’te bugünkü hâli olan Eğirdir’le değiştirilmiştir.

KAYNAKÇA

- Aça, Mehmet. *Tıva Halk Masalları*. Konya: Kömen Yayınları, 2007.
- Akman, Eyüp. *Araç Folklorundan Örnekler (Oycalı Köyü/Kastamonu)*. Ankara: yy, 2002.
- Aktulum, Kubilay. *Folklor ve Metinlerarasılık*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2013.
- Aktulum, Kubilay. “Folklorik Bir Metnin Metinlerarası Çözümlemesinin Temel Kavramsal Bileşenleri.” *Millî Folklor*, 27 (108), 5-17, 2015.
- Aktulum, Kubilay. *İmgelem Çözümlemesine Giriş*. Konya: Çizgi Kitabevi, 2021.
- Akyol, Esra. “Muğla Masalları Metin-İnceleme”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2010.
- Alay, Okan. “Bingöl Masalları (İnceleme-Metin)”. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi, 2005.

- Alptekin, Ali Berat. *Taşeli Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Andersen, Hans Christian. *Andersen'den Masallar*. Çev. Zeynep Menemenci. İstanbul: Doğan Kardeş Yayınları, 1964.
- Arslan, Ahmet Ali. *Kuzey-Doğu Anadolu (Kars) Türk ve Kuzey Britanya Halk Edebiyatlarında Masallar II. Cilt*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2000.
- Arslan, Mustafa. *Denizli Yöresinden Derlenmiş Masallar*. Denizli: Zirve Yayınları, 2008.
- Aslan, Namık. "Yozgat Masallarında Motif ve Tip Araştırması (İnceleme-Metinler)". Yayınlanmamış doktora tezi. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, 1994.
- Ateş, Cüneyt. "Şereflikoçhisar Monografisi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi, 2010.
- Atlı, Sağıp. "Kastamonu Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2011.
- Aydın, Hidayet. "İğdir Masalları (İnceleme-Metin)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, 2012.
- Ayyıldız, Ferit. "İspir ve Pazaryolu Yöresi Masalları (Metin ve İncelemeler)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2001.
- Azadovski, Mark. *Sibirya'dan Bir Masal Anası*. Çev. İlhan Başgöz. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Bakırcı, Nedim. *Niğde Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*. Niğde: Niğde Yüksek Öğretim Vakfı Yayınları, 2006.
- Bakırcı, Nedim. *Kırım Tatar Masalları*. Konya: Kömen Yayınları, 2010.
- Balci, Serkan. "Yayılım Alanlarıyla Bir Masal ve Versiyonlarının Motif İncelemesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kars: Kafkas Üniversitesi, 2014.
- Baydemir, Hüseyin. *Özbek Halk Masalları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2013.
- Bayer, Yasemin. *Geleneksel Azeri Masalları*. Haz. ve Çev. Yasemin Bayer. İstanbul: Telos Yayıncılık, 2005.
- Bekdik, Muhammed. "Ereğli Masalları". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Niğde: Niğde Üniversitesi, 2014.
- Bonnefoy, Yves (Yön.). *Antik Dünya ve Geleneksel Toplumlarda Dinler ve Mitolojiler Sözlüğü*. Ankara: Dost Kitabevi, 2000.
- Boratav, Pertev Naili. *Az Gittik Uz Gittik*. Ankara: İmge Yayınevi, 2016.
- Bölge Ağzlarında Atasözleri ve Deyimler I-II*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2004.
- Brudniy, Dmitriy-Eşmambetov, Kasımbek. *Kırgız Masalları ve Efsaneleri*. Çev. Cengiz Buyar-İlmira Ragibova. İstanbul: Bilge Kültür Sanat, 2017.
- Caferoğlu, Ahmet. *Anadolu Ağzlarından Toplamalar*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 1994.
- Caillois, Roger. *Approches de L'imaginaire*. Paris: Éditions Gallimard, 1974.
- Chase, Richard. "Myth as Literature". *Myth and Method-Modern Theories of Fiction*. Edited by: James E. Miller, Jr. Yyy: University of Nebraska Press, 1960.
- Çalışkan Kutay, Fatma. "Arpaçay Köylerinden Derlenen Masalların ve Halk Hikâyelerinin Motif İncelemesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kırşehir: Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, 2018.
- Çeribaş, Mehmet. "Kırgız Türklerinin Mitlerinde ve Efsanelerinde Olağanüstü Varlıklar, Bu Varlıklara Dair Anlatımlar ve İnanmalar". *Bengü Bitiş Dursun Yıldırım Armağanı*. Ed. B. Gül, F. Ağca, F. Gökçe. s. 173-200. Ankara: Öncü Kitap, 2013.
- Çobanoğlu, Özkul. "Sözlü Edebiyat". *Türk Dünyası Edebiyat Tarihi Cilt 1*. s. 1-504. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, 2001.
- Çoruhlu, Yaşar. *Türk Mitolojisinin Ana Hatları*. İstanbul: Kocabalı, 2011.
- Dağı, Satiye. "Safranbolu Masalları". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2008.
- Dalğar, Esra. "Bucak Masalları Üzerine Bir İnceleme". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2010.
- Demir, Necati. *Ordu Yöresi Tarihinin Kaynakları IX*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.
- Demirbaş, Seher. "Sütçüler Masalları Üzerine Bir İnceleme". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2006.
- Djamanaklı, K.-Usein, A., haz. *Kırım Tatar Halk Masalları*. Simferopol: Kırımdevokuppedneşir Neşriyatı, 2008.
- Doğan, Abdullah. "Adıyaman Masalları Üzerine Bir İnceleme". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, 2006.
- Doğan, Sabri. "Kırgız Masalları (Metin-İnceleme)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2009.
- Dundes, Alan. "Doku, Metin ve Konteks". Çev. Metin Ekici. *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar 1*, Yay. Haz. Öcal Oğuz vd. s. 58-77. Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006.
- Durand, Gilbert. "Figures mythiques et visages de l'oeuvre". *De la mythocritique à la mythanalyse*. Yyy: Dunod, 1993.
- Durand, Gilbert. *Champs de l'imaginaire*, Yyy: UGA Éditions, 1996.
- Duymaz, Ali. "Anadolu ve Balkan Türklerinin Halk Anlatımlarında Mitolojik Bir Kuş: Zümrüdü Anka". *Balkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 1, S. 1, s. 91-97, 1998.
- Er Töşük*. Red. Akmatiev. Bişkek: Kırgız Respublikasının Uluttuk İlimder Akademiyası, Şam Basması, 1996.
- Ergun, Pervin. *Eskişehir Masalları*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2014.
- Erşahin, İbrahim. "Kahramanmaraş Masalları Üzerine Tip ve Motif Araştırması". Yayınlanmamış doktora tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2011.
- Gennep, Arnold Von. *La Formation des Légendes*. Paris: yy, 1917.
- Göde, Halil Altay. *Yalvaç Masalları*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2010.
- Gökbulut, Burak. "Kıbrıs Türk Masalları ile Uygur Türk Masalları Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Araştırma (İnceleme-Metin)". Yayınlanmamış doktora tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 2010.
- Gökdemir, Gönül. "Kıbrıs Türk Kültüründe Masal Geleneği". Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2008.
- Grimal, Pierre. *Dictionary of Classical Mythology*. Londra: Penguin Books, 1991.
- Grivel, Charles. "les Universaux de texte". *Littérature 30*, s. 25-50, 1978.
- Gülmez, Gülcan. "Güney Azerbaycan Erdebil Bölgesindeki Türk Halk Masalları (Metin-İnceleme)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 2008.
- Gültekin, Mustafa. *Kazan-Tatar Masalları (İnceleme-Metinler)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2013.
- Günay, Umay. *Elazığ Masalları*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Basimevi, Erzurum, 1975.
- Işık, Murat. "Nogay Masalları". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2010.
- Kara, Ruhi. "Erzincan Masalları (Metinler ve İncelemeler)". Yayınlanmamış doktora tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1996.
- Kara, Öznur. "Tarsus Masalları". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2007.
- Karadavut, Zekeriya. *Kırgız Masalları*. Konya-Haarlem/Netherlands: Kömen Yayınları, 2006.
- Kasımoğlu, Handan. "Van Yöresine Ait Türk Halk Masalları". Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2010.

- Kayman, Faruk. "Bingöl'de Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2011.
- Kebekova, Batma- Tokombaeva, Anar. *Kırgız El Comoktoru*. Frunze: Kırgızistan, 1978.
- Kebekova, Batma- Tokombaeva, Anar. *Kırgız El Comoktoru*. Bişkek: Biyiktik, 2007.
- Kırgızdar-III*. Ed. Keneş Cusupov. Bişkek: yy, 1995.
- Korkmaz, Yağın. "Besni Masalları'nın Sözlü Kompozisyon Teorsine Göre İncelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi, 2005.
- Kumartaşlıoğlu, Satı. "Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi, 2006.
- Malinowski, Bronislaw. *İlkel Toplum*. Çev. Hüseyin Portakal. Ankara: Öteki Yayınevi, 1998.
- Milci Çetin, Ebru. "Başkurt Masalları ve Başkurt Türkçesindeki Sözcük Grupları (İnceleme-Transkripsiyonlu Metin-Çeviri-Metin-Dizin)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2006.
- Oğuz, Ocal ve Emine Aydoğan. *Çorum'dan Derlenen Masallar*. Ankara: Gazi Üniversitesi Çorum Fen Edebiyat Fakültesi Türk Halkbilimi Topluluğu Yayını, 2004.
- Öcal, Ahmet. "Karakuyu Köyü (Boğazlıyan-Yozgat) Çevresi Masalları". Yayınlanmamış doktora tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1999.
- Ögel, Bahaeddin. *Türk Mitolojisi-I*. Ankara. Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2003.
- Ölmez, Emin. "Domanic Masallarının Propp Metoduna Göre İncelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: Fatih Üniversitesi, 2014.
- Önal, Mehmet Naci. *Muğla Masalları Üzerine Araştırmalar ve İncelemeler*. Muğla: Muğla Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Özçelik, Mehmet. *Afyonkarahisar Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*. Isparta: Fakülte Kitabevi, 2004.
- Özdemir, Cafer. "Havza Yöresi Anonim Halk Edebiyatı Ürünleri Üzerine Bir Araştırma". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003.
- Özen, Selma. "Konu ve Yapı Bakımından Kırgız Peri Masalları". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi, 2008.
- Özkan, Pınar. "Hatay (Antakya) Masallarının Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2014.
- Özokutan, Türkân. "Kıbrıs Türk Masalları (Derleme-İnceleme)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, 2005.
- Perrault, Charles. *Geçmiş Günlerin Masalları*. Çev.: Vildan Aşır Savaşır. Ankara: Maarif Basımevi, 1958.
- Pettazzoni, Raffaele. "Mitin Gerçekliği". *Halkbiliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar I*. Yay. Haz. Öcal Oğuz vd. s. 278-290, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2006.
- Propp, Vladimir. *Masalın Biçimbilimi*. Çev. Mehmet Rifat-Sema Rifat. İstanbul: Om Yayınevi, 2001.
- Sabir Uulu, Buudaybek. *Comokşar Cana Comoktor*. Bişkek: Turar, 2008.
- Saçkesen, Ahmet. "Özbek Masallarının Tip ve Motif Yapısı". Yayınlanmamış doktora tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 2010.
- Sakaoğlu, Saim. *Kıbrıs Türk Masalları*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1983.
- Sakaoğlu, Saim. *Efsane Araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Sakaoğlu, Saim. *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1999.
- Sakaoğlu, Saim. *Gümüşhane ve Bayburt Masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2002.
- Sargın, Mustafa. "Tokat Masalları Üzerine Araştırma ve İncelemeler". Yayınlanmamış doktora tezi. Muğla: Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, 2018.
- Sayar, Ela. "Samsun İli ve İlçelerinde Anlatılan Masalların Çocuk Eğitimi Açısından İncelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi, 2009.
- Sümbüllü, Yusuf Ziya. "Türkmen Masalları Üzerine Motif İncelemesi (Büyüklü Masallar)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 2000.
- Şamhoğlu, Elif Serra. "Kırım Tatar Masalları Üzerine Bir İnceleme". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 2013.
- Şırdakova, S. *Kırgız El Comoktoru*. Bişkek: Mukay, 2012.
- Şimşek, Esmâ. *Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması, II. Cilt (Metinler ve Sözlük)*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, 2001.
- Tibet Masalları*. Çev. Temel Keşoğlu. Haz. M. Serdar Kayaoğlu. Ankara: Doruk Yayıncılık, 2000.
- Tolkien, John Ronald Reuel. *Peri Masalları Üzerine*. Çev. Serap Erincin. İstanbul: Altıkırkbeş Yayın, 1999.
- Tuğrul, Mehmet. *Mahmutgazi Köyünde Halk Edebiyatı (Menkabe, Hikâye, Masal, Fıkra)*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969.
- Tulu, Sultan. *Horasandan Masallar ve Halk Hikâyeleri*. Ankara: Ürün Yayınları, 2005.
- Tunç, Talha. "Manisa Masalları Üzerine Bir İnceleme". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2008.
- Tunçbilek, Lale. "Şereflikoçhisar Masallarının Propp Metoduna Göre İncelenmesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Kırşehir: Ahi Evran Üniversitesi, 2017.
- Wunenburger, Jean-Jacques. "Mythoporie: formes et transformations du mythe", *Religiologiques, no 10, s. 49-70*, 1994.
- Yavuz, Helimoğlu Muhsine. *Masallar ve Eğitimsel İşlevleri (Mesaj-İndeks)*. İstanbul: Cumhuriyet Kitapları, 2009.
- Yeşildal, Ünsal Yılmaz. Er Töştük Destanı (İnceleme-Metin). Yayınlanmamış doktora tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi, 2015a.
- Yeşildal, Ünsal Yılmaz. "Er Töştük Anlatısının Kırgız Sahasına Ait Nesir Varyantları". *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum, C. 4, S. 11., s. 81-113*, 2015b.
- Yıldırım, Elif Ülkü. "Senirkent-Uluborlu Yöresi Halk Edebiyatı Mahsulleri Üzerine Bir Araştırma". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, 2006.
- Yılmaz, Mehmet. "Kırgız Halk Masalları (Motif İndex ve Tercüme)". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, 1994.
- Yorgancıoğlu, Oğuz. *Kıbrıs Türk Folklorundan Derlemeler-Masallar I*. Mağusa: yy, 1998.
- Youssef, Houssein. "Halçep Türkmen Masallarının Propp Metodu Açısından Çözümlemesi". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi, 2014.
- Yumuşak, Sermin. "Azerbaycan Masallarının Türkiye Türkçesine Aktarılması ve Aktarma Sorunları". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Nevşehir: Nevşehir Üniversitesi, 2013.
- Zhamakina, Alfıya. "Kazak Masalları Üzerine Bir İnceleme". Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. İzmir: Ege Üniversitesi, 2009.